

تحلیلی بر امکان‌سنجی طرح‌های راهبردی استراتژیک در توسعه شهری (نمونه موردی: باغ شهر مرنده)

مرتضی علی مهدوی

دانشجوی دکتری تخصصی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرنده، دانشگاه آزاد اسلامی، مرنده، ایران

کریم حسین زاده دلیر^۱

استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرنده، دانشگاه آزاد اسلامی، مرنده، ایران

بشیر بیگ بابایی

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد ملکان، دانشگاه آزاد اسلامی، ملکان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۱۹

چکیده

با توجه به رشد جمعیت و افزایش مهاجرت به شهرهای بزرگتر، توسعه غیر قابل کنترل نواحی شهری، خلق سکونتگاه‌های جدید، کاهش سطح رفاه انسانی و بروز مشکلات فراوان شهری بویژه در کشورهای در حال توسعه، ضرورت توجه به تدوین الگوی بهینه طرح‌های توسعه شهری و تغییر آن از رویکرد ایستا و سنتی به رویکردی منعطف، مشارکتی و استراتژیک و راهبردی احساس می‌شود. از این رو در این تحقیق به دنبال امکان‌سنجی طرح‌های راهبردی - ساختاری در هدایت توسعه شهر میانه اندام مرنده احساس می‌شود. داده‌های نظری با روش اسنادی و داده‌های تجربی با روش میدانی و پرسشگری از ۳۸۳ نفر شهروندان با نمونه‌گیری کوکران تهیه شده است. در پردازش داده‌ها و سنجش شدت متغیرها از نرم‌افزارهای اسپاس و لیزرل و آزمون تی تک‌نمونه‌ای بهره‌گیری شده است. نتایج کلی تحقیق نشانگر وضعیت نامطلوب شهر مرنده در چهار شاخص استراتژی توسعه شهری است. بانگی‌بودن و رقابت‌پذیری شهر به ترتیب با میانگین‌های ۲,۴۳ و ۲,۱۷ در وضعیت مطلوب‌تر و شاخص‌های حکمروایی خوب شهری و قابلیت زندگی داشتن با میانگین ۱,۸۴ و ۱,۸۶ در وضعیت بسیار نامطلوبی است. واضح است توزیع متعادل کانون شهری و نظام متوازن سلسه مراتب شهری رفت و همچنین قبل از توسعه شهر میانه‌اندام مرنده باید موانع و محدودیت‌های حل نشده شهری را چاره کرد تا شهر بعد توسعه به مشکل بر نخورد و همچنین باید از امکانات موجود در محدوده جغرافیایی مناسب طرح‌های معقولی از فضاهای سکونتی بدست آورد.

کلمات کلیدی: امکان‌سنجی، طرح‌های شهری، برنامه‌ریزی راهبردی - ساختاری، CDS، مرنده.

مقدمه

از دهه ۱۹۷۰ از برنامه‌ریزی جامع، به دلیل ناتوانی در شکل‌دهی به تغییرات فضایی در شهرها (به خصوص در کشورهای در حال توسعه)، انعطاف‌پذیری، ارتباط ضعیف با اجرای کمبود ابعاد مشارکت در آن و شکست آن در جلب همکاری ادارات و نهادهای مورد نیاز برای تحقیق‌پذیری طرح انتقاد شد (تاجیک و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۵-۵۳). برخلاف این انتقادات، سبک قدیمی برنامه‌ریزی جامع هنوز در بسیاری از کشورها به کار گرفته می‌شود (George et al., 2019: 810-819)، اما بسیاری از کشورها در جست و جوی جایگزین کردن برنامه‌های فضایی راهبردی به جای برنامه‌ریزی جامع‌اند که انعطاف بیشتری دارد (طحانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۴)، بخش‌ها و نهادهای مختلف برای برنامه‌ریزی گردهم می‌آورد، دامنه متغیری از ذی‌نفعان و سطح گسترده‌ای از مشارکت را در بر می‌گیرد و ارتباط آن با اجرا از طریق بودجه‌بندی مناسب است. بارسولونا، سانفرانسیسکو، لس آنجلس و ریودوژانیرو، تعداد کمی از شهرهایی‌اند که در آن برنامه‌ریزی راهبردی با موفقیت انجام گرفته است و نتایج ملموس برای ساکنان و اقتصاد خود به ارمغان آورده‌اند (ارغان و بهروزی، ۱۳۹۸: ۲۶-۱۳). بسیاری از شهرها در سال‌های اخیر برنامه‌ریزی راهبردی را انجام داده و برخی از آنها شروع به اجرای برنامه‌ریزی راهبردی کرده‌اند. در ایران اصطلاح راهبرد نخستین بار در سال ۱۳۸۷ به طور رسمی در کنار اصطلاح ساختار مطرح شد. این مفهوم که در قالب مبانی و چارچوب بازنگری شرح خدمات طرح‌های شهری توسط وزارت مسکن و شهرسازی سابق عنوان شد، نقطه‌ی عطفی در تغییر نگرش سنتی و اعتراف به ناکارآمدی روش مبتنی بر طرح جامع از طرف دستگاه اجرایی متولی تهیه طرح‌های توسعه شهر شد (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۹۳-۱۷۷). بدین ترتیب الگویی جدید با عنوان طرح‌های ساختاری - راهبردی در کشور، این رویکرد هنوز جایگاه مناسبی در کشور ندارد.

برنامه‌ریزی راهبردی می‌تواند ابزاری کلیدی در رویارویی با معضلات شهری و دستیابی به آینده بهتر از جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، زیست محیطی و.. محسوب گردد (غضنفرپور و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳۰-۱۰۷). در این میان، شهرها به عنوان نمود حاصل از تظاهرات نیازهای اساسی انسان، پیچیدگی و آشفتگی بیشتری را درون خود احساس می‌کردند و شهروندان بیش از هر کس از این آشفتگی رنج می‌بردند. برنامه‌ریزی راهبردی نوعی از برنامه‌ریزی است که بیشتر از برنامه‌ریزی سنتی کاربری زمین با عمل سر و کار دارد و با عوامل اجرایی و فرایند تصمیم‌سازی مرتبط است (Porter, 2020: 1297-1314). در واقع آنچه برنامه‌ریزی راهبردی را از دیگر اشکال برنامه‌ریزی جدا می‌سازد تاکید آن بر فعالیت و اجرای مشارکت از سوی تصمیم‌گیران عمده و تمرکز بر آنچه واقعا برای جامعه یا سازمان مهم است، می‌باشد. مهم‌تر از هر چیز برنامه‌ریزی راهبردی برای تخصیص منابع کمیاب به مناطق و کارکردهای بحرانی تاکید دارد. برنامه‌ریزی راهبردی بیشتر فعالیت‌گر است تا کاربرد زمین‌گرا و با صراحتی بیش از برنامه‌های سنتی با تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها سروکار دارد (دانیالی و شریف‌زادگان، ۱۳۹۸: ۳۶-۳۴). بحث اصلی در طرح استراتژی توسعه شهری این است که مداخلات استراتژیک اجتماعات عمومی مردم، بخش خصوصی و جامعه مدنی در وقت و مکان مناسب، مسیر توسعه شهرها را تغییر می‌دهند. حال چنانچه سیاست‌های ملی

در خصوص شهرسازی، چارچوبی برای استراتژی‌های محلی تعیین کند، انتظار می‌رود که تغییرات سریع‌تر و عمیق‌تر باشند. در یک محیط اقتصادی نامطمئن و رقابتی، شهرهای در حال توسعه نیاز به نظمی فراگیر برای بهره‌وری بیشتر در استفاده از منابع مالی محدود، و منابع انسانی برای دستیابی به اهداف دارند. سرمایه‌های موجود برای هر شهری بسیار انعطاف پذیر و فرار می‌باشند و صرفاً به سوی شهرهایی سرازیر می‌گردند که پتانسیل و آینده شهری منطقی خود را به خوبی نشان دهد (یغفوری و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۸). توسعه‌گران، سیاستمداران و شهروندان همگی رویکرد و سنت برنامه‌ریزی مقصر اصلی ناهنجاری‌های اجتماع شهری می‌دانند. اما واقعا طرح‌ها چه باید بکنند؟ چگونه عمل بکنند؟ قادر به حل کدام مشکلات هستند و چه مسایل فراتر از دامنه تأثیر آنها است؟ باید پذیرفت که اینگونه رویکردهای سنتی به ادبیات شهری، به سازمان‌یابی شناخت وضع موجود منتهی شده و ماهیت ضد تحول، محافظه کار و ناظر بر چنان امور بدیهی‌اند که سادگی در سطوح شهری قابل مشاهده‌اند. هاروی معتقد است مهم‌ترین وظیفه برنامه‌ریزان ساخت و تدوین آگاهانه و هوشیارانه الگوهای نظری جدید از طریق انتقاد عمیق به الگوهای نظری کنونی، موضوع مهمی که وبر نیز بدان اشاره کرده و معتقد است که برنامه‌ریزان شهری باید بیش از پیش به فرآیندهای اجتماعی اهمیت دهند و برنامه‌ریز می‌بایست خود را از نظریه‌های متدوال که حاصل الگو و نظم ساده‌گرایانه هستند، رها ساخته و بداند که در پس این نظم ظاهری، سازمان پیچیده‌ای نهفته است (حسین‌زاده‌دلیر و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۸۱). بر این مبنا این بررسی در اصل بستری مناسب برای ارزیابی و تحلیل امکان‌سنجی طرح‌های راهبردی استراتژیک در توسعه باغ شهر مرنده را فراهم می‌کند. تحقیق حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش را شهروندان مرنده تشکیل می‌دهد که با استفاده از روش نمونه‌گیری کوکران تعداد ۳۸۳ نفر به عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شده است. داده‌ها نظری با روش اسنادی تهیه شده و در تولید داده‌های تجربی از روش مطالعات میدانی و تهیه پرسشنامه شاخص‌های استراتژی توسعه شهری استفاده شده است. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS، LISREL و آزمون تی تک نمونه‌ای پردازش شده است.

مبانی نظری

برنامه‌ریزی فضایی - راهبردی، فرآیندی اجتماعی - فضایی قابل تغییر و اتحاد بخش است که ترجیحا توسط بخش عمومی راهبری می‌شود و از خلال آن چشم‌اندازها، اقدامات عملی مرتبط با هم و ابزارهای اجرایی تولید می‌شود که " آنچه هست" و " آنچه باید بشود" را از یک فضا (مکان) شکل می‌دهند (خادمی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۱۰-۸۹). در واقع برنامه راهبردی شامل استراتژی‌ها و اهدافی است که به منظور مدیریت، نگهداری و تأمین مالی سیستم حمل و نقل به روش‌هایی خلاقانه و پایدار عمل می‌کند (رضایی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۸۶-۴۶۷). از نظر زمانی، ظهور طرح‌های راهبردی در برنامه‌ریزی شهری به دهه‌های ۷۰ و ۸۰ باز گردد در این زمان با مطرح تئوری راهبرد عمومی، طرح‌های راهبردی عمومیت یافتند (بیگدلی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۰-۱۱). با توجه به رشد و توسعه شهرها و ناهمگونی آنها که پس از جنگ جهانی دوم سرعت آنها افزایش یافت، فرآیند راهبرد توسعه شهری (CDS) به عنوان رویکردی نوین در برنامه‌ریزی شهری و به عنوان یک نظریه رویه‌ای - محتوایی مطرح گردید (حاتمی‌نژاد و فرجی

ملایی، ۱۳۹۰: ۵۶). برنامه‌ریزی راهبردی در دهه ۱۹۶۰ ابتدا در انگلستان و سپس در آمریکا متأثر از نظریه سیستم‌ها و در واکنش به طرح‌های جامع و تفصیلی شهری پدید آمد (سرور و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۴). در سال ۱۹۹۹ با شکل‌گیری نهاد ائتلاف شهرها در کلکته، CDS حیات رسمی خود را آغاز کرد (حسین‌زاده دلیر و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۹۲). لی و همکاران (۲۰۱۵) در مقاله‌ای با عنوان شبیه‌سازی سیستم مبتنی بر عامل برای ارزیابی شبکه‌بندی استراتژی‌های مدیریت شهری بیان می‌دارند که روش‌های سنتی مدیریت شهری در یک شهر مدرن دیگر قابلیت اجرایی ندارد و به نظر می‌رسد شبکه‌بندی مدیریت شهری (GUM) یک مدل نوید بخشی برای مدیریت شهری در قرن ۲۱ باشد. اما GUM برای بهره‌گیری از استراتژی‌های مدیریت شهری موثر به چیزی بیشتر از زیرساخت نیاز دارد. شبیه‌سازی فعالیت‌های شبکه در شانگهای با هدف ارزیابی استراتژی‌های مختلف انجام شد. نتایج نشان داد که اثربخشی استراتژی‌ها و توزیع آثار آن می‌تواند بسیار متفاوت از آنچه باشد که بدون بهره‌گیری از یک مدل شبیه‌سازی انجام می‌شود. مدل شبیه‌سازی شده پژوهش نشان داده است که تصمیم‌گیری شهری می‌تواند به توسعه دهندگان استراتژی شهری در درک بسیاری از تعامل‌های محلی در شهرها، بررسی راهبردها، و بهبود رفاه جامعه کمک کند. رسولمنش و همکاران (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان دستیابی به توسعه پایدار شهری با استفاده از راهبردهای توسعه شهر؛ مقایسه تعاریف بین اتحادیه شهرهای و بانک جهانی در مالزی به این موضوع پرداخته‌اند که اصطلاح پایداری در اشکال و تعاریف مختلف استفاده می‌گردند. اولین استفاده از «پایداری» و یا «توسعه‌پایدار» به سال ۱۹۷۲ بر می‌گردد. نویسندگان بیان می‌دارند که به منظور کنار آمدن با چهار دهه از چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی جهانی، توسعه پایدار به عنوان یک اصل توسط سازمان‌های بین‌المللی، دولت‌های ملی و محلی، به ویژه سازمان‌های فناوری اطلاعات در سطح محلی باید به تصویب برسد. از سوی دیگر، رویکردهای جدید در مدیریت شهری باید به منظور دستیابی به توسعه پایدار به کار گرفته شود. تا این حد که استراتژی‌های توسعه شهر، به عنوان روش‌های مدیریت استراتژیک، در ۲۰۰ شهر در سراسر جهان عملیاتی و اجرایی گردد. با این حال، استراتژی توسعه شهری و توسعه پایدار آن در بسیاری از زمینه‌های مختلف تعریف می‌شود.

جدول ۱. جایگاه زمانی برنامه‌ریزی راهبردی در سیر تحول برنامه‌ریزی راهبردی

نوع برنامه‌ریزی	کشور	ارائه‌دهنده	سال
برنامه‌ریزی اندک افزا	آمریکا	لیند پلوم	۱۹۶۵
برنامه‌ریزی حمایتی	آمریکا	داویدوف	۱۹۶۵
برنامه‌ریزی عدالت‌خواه	آمریکا	-	۱۹۶۵
برنامه‌ریزی سیستمی	انگلستان	چادویک	۱۹۶۵
برنامه‌ریزی راهبردی	آمریکا	-	دهه ۱۹۶۰
برنامه‌ریزی فرآیندی	انگلستان	فالودی	۱۹۷۳
برنامه‌ریزی داد و ستدی	آمریکا	فریدمن	۱۹۷۲
برنامه‌ریزی پاسخگو	انگلستان	مک کونل	۱۹۸۱
برنامه‌ریزی دموکراتیک	آمریکا	فین اشتاین	۱۹۸۵
برنامه‌ریزی مشارکتی	بریتانیا	هیلی	دهه ۱۹۹۰
برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری	آمریکا	سازمان ائتلاف شهرها و بانک جهانی	دهه ۱۹۹۰
برنامه‌ریزی طراحی محور برای جلفه	آمریکا	دیوید والترز و لیندا براون	۲۰۰۷

منبع: (Porter, 2020: 1297; عباسی، ۱۴۰۰)

در کشورهای درحال توسعه استراتژی توسعه شهری با هدف بهبود مدیریت شهری مانند عدن در کشور یمن، صوفیه در کشور بلغارستان، رشد اقتصادی مانند شانگهای چین، پیشگیری از فقر و اسکان غیررسمی (مانند دهلی) و جزء آن تدوین و اجراء شده است (اشرفی و ملک‌زاده، ۱۳۸۹: ۲۸). صرفه‌نظر از بررسی‌ها و مطالعات موردی سازمان ائتلاف شهرها، مرکز سکونتگاه‌های انسانی سازمان ملل متحد (UN-Habitat) نیز تحقیقات متعددی را انجام داده‌اند. در ایران، تاریخچه رسمی راهبرد توسعه شهری به سال ۱۳۸۶ برمی‌گردد که بدین منظور شهرهای بندر انزلی، شاهرود و قزوین از طرف بانک جهانی انتخاب شدند (حیدری چپانه و طبع ازگمی، ۱۳۸۹: ۶۸). و در این جهت وزارت راه و شهرسازی براساس پروژه‌های مشترک با بانک جهانی در حال مطالعه CDS بررسی، امکان‌سنجی و نهادینه‌کردن و بکارگیری آن در شهرهای کرمانشاه، سنندج، تبریز، ارومیه و بندرعباس است. از جمله فعالیت‌های پژوهشی که در ارتباط با CDS در سال‌های اخیر انجام گرفته است می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. حسین‌زاده دلیر و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان درآمدی بر رویکرد جدید استراتژی توسعه شهری (CDS) در فرآیند برنامه‌ریزی شهری با تاکید بر چالش‌های فراروی طرح‌های جامع در ایران به بررسی و تحلیل چالش‌های فرا روی برنامه‌ریزی شهری در ایران با توجه به جایگاه رهیافت CDS و نقش آن در انتظام فضایی شهرها پرداخته‌اند. نگارندگان معتقدند که از علل اصلی عدم تحقق بسیاری از اهداف طرح‌های جامع در ایران، عدم توجه و کاربرد روش‌ها و نگرش جدید در حوزه برنامه‌ریزی شهری نظیر راهبرد توسعه شهری است. اشرفی و ملک‌زاده (۱۳۸۹) در مطالعه‌ای تحت عنوان CDS شهر مراغه، به این نتیجه دست یافتند که ساکنان شهر مراغه و قشرهای مختلف جامعه شهری دارای اجماع نسبتاً خوبی بر روی قابلیت‌ها، پتانسیل‌ها و مشکلات شهر مراغه و در نتیجه رسیدن به یک چشم‌انداز مشترک جهت توسعه آتی آن هستند. حاتمی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۰) وضعیت شاخص‌های مدل CDS را در شهر قزوین مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج یافته‌های آنان وضعیت نسبتاً مناسب شهر قزوین را بر اساس مدل نشان می‌دهد. تلیار و عربی (۱۳۹۳) مقاله‌ای تحت عنوان استراتژی توسعه شهری CDS رویکرد راهبردی در فرآیند مدیریت شهری، کار نموده‌اند. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی سعی بر انتظام فضایی شهرها داشته و روش‌شناسی استراتژی توسعه شهری را کامل‌ترین و در عین حال واقع‌گرا و عملی‌ترین روش‌شناسی‌ها در میان مجموعه اسناد و برنامه‌ریزی‌های توسعه شهری معرفی می‌نماید. سیاحی و همکاران (۱۳۹۶) با مطالعه رویکرد استراتژی توسعه شهری CDS در احیای بافت فرسوده بخش مرکزی شهر اهواز به این نتیجه رسیده‌اند که میانگین شاخص قابل زندگی بودن ۲,۷۹ و میانگین شاخص حکمروایی خوب شهری ۲,۷۷، میانگین شاخص بانکداری ۲,۷۴ و در نهایت میانگین شاخص رقابتی بودن نیز ۲,۸۰ است. در نتیجه شاخص‌های استراتژی توسعه شهری در بخش مرکزی شهر اهواز از جایگاه مناسبی برخوردار نمی‌باشد. سید علی‌پور و سلیمی (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان کاربست مدل استراتژی توسعه شهری مبتنی بر توسعه پایدار شهر مریوان به این نتیجه دست یافته‌اند که استفاده از رویکرد CDS ناکارآمدی مدیریتی در شهرها را به حداقل کاهش داده و شرایط تنوع‌پذیری و بهبود زندگی را به حداکثر می‌رساند. عباسی (۱۴۰۰) با بررسی برنامه‌ریزی راهبردی شهر، بر مبنای تاثیر اماکن مقدس بر معیشت مردم

بومی با استفاده از SWOT و QSPM به این نتیجه رسیده است که تنوع بخشی به ارائه خدمات و امکانات توریستی به منظور جلب رضایت گردشگران بالاترین و همکاری بهتر مسئولان بومی با مدیران و سرمایه‌گذاران کمترین میزان را به خود اختصاص داده است. جلب رضایت گردشگران و نیز تنوع بخشی به فعالیت‌های تبلیغاتی جهت معرفی جاذبه‌های منطقه و تشکیل تعاونی‌های گردشگری توسط بخش خصوصی، بیشترین تاثیر بر معیشت افراد بومی را داشته است. در واقع با استفاده از برنامه‌ریزی راهبردی می‌توان یک چشم‌انداز روشن و واقع بینانه را برای آینده تعیین نمود و در قالب این چشم‌اندازی برنامه‌ریزی‌های مناسبی برای دستیابی به اهداف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پایدار انجام داد (Malekpour et al., 2020: 158-167). برنامه CDS ابتکار و خلاقیتی است که این گونه برنامه‌ها، با توجه به تطبیق و هماهنگی که بین آرمان‌های توسعه و برنامه‌های اجرایی به وجود می‌آورند، توانسته‌اند خود را با مسائل و مشکلات شهرهای قرن ۲۱ تطبیق دهند. تمرکز اصلی CDS بر روی عواملی همچون عوامل اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و همچنین توسعه جداگانه و در عین حال مرتبط هریک از مؤلفه‌های فوق با همدیگر می‌باشد. همچنین از جمله ویژگی‌های این رویکرد ارتقاء حکمروایی شهری در جهت توسعه همه جانبه و کاهش فقر می‌باشد، برنامه‌های توسعه راهبردی بازتابی است از رویه‌ای که از طریق هماهنگی و ارتباط اجزاء درونی برنامه با تأکید بر منابع مالی قابل حصول، جنبه اجرایی پیدا می‌کند (Kornelius et al., 2020: 45-61). CDS شامل اصولی است که با عنوان شهرهای پایدار از آن یاد می‌شود. بر این اساس شهرهای پایدار شهرهایی هستند که این چهار ویژگی را داشته باشند قابل زندگی باشند؛ یعنی همه شهروندان آن دارای فرصت‌های همسان برای شرکت و بهره‌مندی از زندگی شهر باشند. رقابتی باشند؛ یعنی دارای اقتصادی پربا، درآمد و سرمایه‌گذاری همه جانبه باشند. بانکی باشند؛ یعنی از نظر بانک جهانی، شهر می‌بایست دارای سیستم مالیات شهری و مالی کارآمد در استفاده از منابع درآمدی خود باشد. به خوبی مدیریت و اداره می‌شوند (بانک جهانی، ۲۰۰۷).

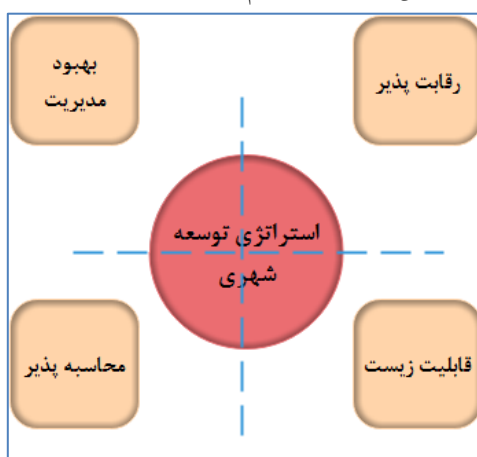
جدول ۲. معیارها، شاخص‌ها و سنججه‌های ارزیابی و پایش طرح‌های توسعه استراتژیک شهری

معیار	حفاظت زیست‌محیطی	توسعه اقتصادی	عدالت اجتماعی
شاخص حکمرانی	منابع مالی	شکل‌گیری فضایی تاسیسات و تجهیزات شهری	پایداری زیست‌محیطی
سنجش	میزان مشارکت و دخالت افراد ذی‌نفع در امر تصمیم‌سازی در طرح‌های شهری	۱. دسترسی به منابع کارآمد انرژی ۲. توزیع تاسیسات شهری متناسب با نیازهای مصرف انرژی ۳. عملکرد ناوگان حمل و نقل عمومی ۴. دسترسی مناسب به پایانه‌ها و مسیرهای حمل و نقل شهری و برون شهری	۱. بهره‌وری از انرژی تجدید شونده ۲. کیفیت آب آشامیدنی ۳. محافظت از مناطق حساس زیست‌محیطی ۴. بازیافت
معیشت	۱. برنامه‌های تجاری سازی ۲. برنامه‌های مولد اقتصادی ۳. تقویت مناطق سرمایه‌پذیری ۴. حمایت از مناطق کشاورزی	۱. دسترسی به مسکن مناسب ۲. برنامه ساخت و ساز متناسب با نیازهای شهری ۳. حمایت از زنان سرپرست خانوار ۴. تامین خدمات روزانه شهری برای افراد کم‌درآمد	۱. دسترسی به مسکن مناسب ۲. برنامه ساخت و ساز متناسب با نیازهای شهری ۳. حمایت از زنان سرپرست خانوار ۴. تامین خدمات روزانه شهری برای افراد کم‌درآمد

منبع: (سیاحی و همکاران، ۱۳۹۶)

از دیدگاه برنامه‌ریزی راهبردی، تهیه طرح توسعه‌ی شهری نوعی تصمیم‌گرفتن برای آینده توسعه و عمران شهر است، اما فرایند این تصمیم شامل دو مرحله‌ی متمایز ولی مرتبط به یکدیگر است که مسئولیت‌ها و وظایف مربوط به نحوه‌ی مداخله در توسعه‌ی شهر را معلوم می‌سازد:

الف) مرحله تصمیم‌سازی: تصمیم‌سازی در برگیرنده مرحله اول فرایند برنامه‌ریزی است که طی آن اهداف، راهبردهای سیاست‌ها و الگوی مورد نظر برای توسعه و عمران شهر یا منطقه تعیین و تعریف می‌شود. در این مرحله نقش اساسی بر عهده برنامه‌ریزان است که با اتکا به دانش‌های مورد نیاز، گروه تصمیم‌سازی را تشکیل می‌دهند و چشم‌انداز توسعه و عمران را ترسیم می‌کنند (مهدنژاد و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۴-۱۰۱). ب) مرحله تصمیم‌گیری: تصمیم‌گیری در برگیرنده مرحله دوم فرایند برنامه‌ریزی است که نحوه اجرای تصمیمات شامل سازماندهی عملیات، هدایت، نظارت و بازنگری را تعیین می‌کند در این مرحله نقش اساسی بر عهده مدیران و نهادهای مسئول توسعه و عمران شهری است که با اتکا به نظریات و پیشنهادهای مرحله‌ی تصمیم‌سازی و با توجه به وظایف و شرایط مدیریتی، تصمیمات نهایی را برای عملیاتی کردن برنامه‌ها و طرح‌ها اتخاذ نموده و آنها را به اجرا در می‌آورند. یکی از مهمترین مراحل برنامه‌ریزی راهبردی، تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید در دستیابی به اهداف برنامه است که در اصطلاح به تحلیل سوات موسوم است (مهدنژاد و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۴-۱۰۱).

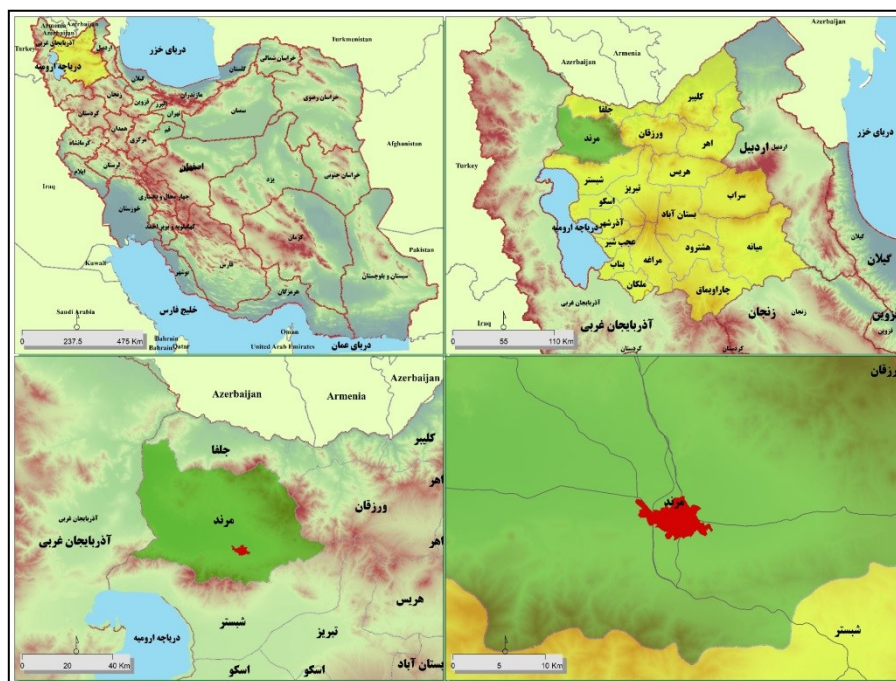
شکل ۱. اصول اساسی و پایه در مطالعات استراتژی توسعه شهری
منبع: (Anderson, 2005)

فرآیند برنامه‌ریزی راهبردی مشتمل بر هشت گام اصلی است. این گام‌ها عبارتند از: ۱. شناسایی ذی‌نفعان کلیدی و توافق اولیه برای برنامه‌ریزی و تشکیل کمیته‌ی ویژه برنامه‌ریزی که دارای ماهیتی بین‌بخشی است؛ ۲. تدوین بیانیه‌ی مأموریت، براساس نظام ارزش‌ها و تکالیف و تعهدات قانونی؛ ۳. تجزیه و تحلیل محیطی و تشکیل ماتریس SWOT؛ ۴. هدف‌گذاری و ترسیم چشم‌انداز سازمان در آینده؛ ۵. تدوین راهبردهای ارزشیابی راهبردهای انتخاب راهبردهای برتر و اولویت‌بندی آنها؛ ۶. تدوین سیاست‌ها (راهکارها)؛ ۷. تدوین برنامه‌های عملیاتی برای پیاده کردن سیاست‌ها و ۸. اجرای برنامه‌ها، کنترل و ارزشیابی آنها.

محدوده مورد مطالعه

شهرستان مرند در ۵۷ کیلومتری شمال غرب تبریز و در محور ارتباطی اروپا و آسیای میانه قرار گرفته و دارای ۲ بخش و پنج شهر و ۹ دهستان و ۱۲۹ آبادی بوده که ۱۱۳ آبادی دارای سکنه و ۱۶ آبادی آن خالی از سکنه است.

شهرستان مرند با جمعیتی بالغ بر ۲۴۵ هزار نفر سومین شهرستان پرجمعیت استان پس از شهرستان‌های تبریز و مراغه می‌باشد (مرکزآمار ایران، ۱۳۹۵).

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی شهر مرند منبع: (نویسندگان، ۱۴۰۰)

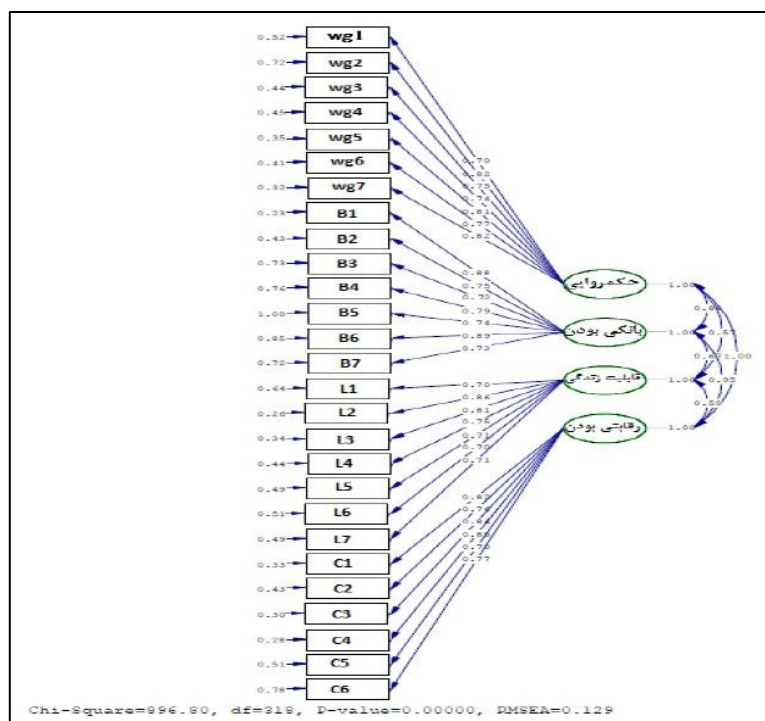
شهرستان مرند، هم اکنون پنج کانون زیست شهری به نام‌های مرند، کشکسرای، زنوز، یامچی، بناب جدید دارد. شهر مرند از نظر سلسله مراتب نظام شهری، به عنوان مرکز شناخته شده است و به عنوان مرکز سطح اول شهرستان شناخته می‌شود. از نظر جمعیتی شهر مرند، پرجمعیت‌ترین شهر ناحیه به شمار می‌رود و شهر کشکسرای با فاصله زیاد پس از این شهر قرار گرفته است. شهر مرند با جمعیت ۱۳۰۸۲۵ نفری در سال ۱۳۹۵ به عنوان مرکز شهرستان به شمار آمد و این شهر در طرح پایه آمایش استان، به عنوان شهر سطح دو، به مثابه کانون محرک توسعه - منطقه‌ای معرفی شده است، و در نهایت برای سازماندهی، توسعه و توازن بخشی در سطح شهرستان مهم خواهد بود. به استناد اطلاعات در دسترس، در سال ۱۳۸۵، جمعیت شهر مرند در حدود ۱۱۴۸۴۱ نفر و جمعیت شهر کشکسرای در حدود ۷۴۴۶ نفر بوده است و در واقع، جمعیت شهر اول، در حدود ۱۶ برابر شهر دوم و ۲۶ برابر جمعیت شهر زنوز (کوچکترین شهر شهرستان) است. نظام سلسله مراتب شهری ناحیه مرند در سال ۱۳۸۵، شامل یک شهر با جمعیت بیشتر از ۱۰۰ هزار نفر، دو شهر ۵ تا ۱۰ هزار نفر بوده و بقیه شهرها کمتر از ۵ هزار نفر جمعیت داشته‌اند.

بحث و یافته‌های پژوهش

تحقیق حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش را شهروندان شهر مرند تشکیل می‌دهند که با استفاده از روش نمونه‌گیری کوکران تعداد ۳۸۳ نفر به عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شده است. داده‌ها نظری با روش اسنادی تهیه شده و در تولید داده‌های تجربی از روش مطالعات میدانی و تهیه پرسشنامه استفاده شده است. در پژوهش حاضر ۴ شاخص استراتژی توسعه شهری (CDS)

در کلان شهر مرند شامل ۷ نماگر در شاخص حکمروایی خوب شهری، ۷ نماگر در شاخص بانکی بودن، ۷ نماگر در شاخص قابلیت زندگی و نماگر در شاخص رقابت‌پذیری بررسی شده است. بررسی اولیه داده‌های توصیفی بیانگر آن است که ۴۵ درصد پاسخ‌گویان را زنان و ۵۵ درصد را مردان تشکیل داده است. از نظر سطح سواد ۴۰ درصد زیر دیپلم، ۴۸ درصد دیپلم تا لیسانس و ۱۲ درصد نیز بالاتر از لیسانس بوده‌اند. همین‌طور، میانگین سن پاسخ‌گویان ۳۵ سال بوده که کمترین آن ۲۰ و بیش‌ترین آن ۶۲ سال بوده است. شکل ۳ نتایج تحلیل عاملی تأییه‌ی مرتبه دوم ابعاد چهارگانه شاخص‌های استراتژی توسعه شهری را نشان می‌دهد. همانطوری که در این شکل ملاحظه می‌شود مدل اندازه‌گیری شاخص‌ها، مناسب و کلیه اعداد و پارامترهای مدل، معنادار است. بدین معنا که پارامترها با شاخص‌ها ارتباط داشته و قابلیت اندازه‌گیری را دارد. در شاخص حکمروایی، پاسخگو بودن (wg2) و اثربخشی و کارایی (wg7) با ضریب ۰,۸۲، بیشترین معناداری و کمترین آن با ضریب ۰,۷ مربوط به مشارکت (wg1) است. در شاخص بانکی بودن بیش‌ترین ارتباط با ضریب ۰,۸۹، مربوط به مهارت کارکنان بانک‌ها (B6) است و کمترین آن مربوط به رضایت از خدمات بانک‌ها (B3) است. در شاخص قابلیت زندگی، فراهم بودن زمینه‌های اشتغال (L2) با ضریب ۰,۸۶ و درآمد کافی (L1) و امکانات کافی آموزشی تفریحی (L6) هر دو با ۰,۷ به ترتیب بیشترین و کمترین معناداری را داشته‌اند. همچنین در شاخص رقابتی بودن، بسترهای آموزشی مناسب (C3) با ۰,۸۶ و موقعیت مناسب شهری (C5) با ۰,۷۵ به ترتیب بیشترین و کمترین معناداری را به خود اختصاص داده است.

شکل ۳. نتایج تحلیل عاملی مدل در حالت تخمین استاندارد منبع: (نویسندگان، ۱۴۰۰)

مطابق یافته‌ها، کلان شهر مرند از لحاظ شاخص‌های CDS (حاکمیت خوب شهری، بانکی بودن، رقابتی بودن و قابل زندگی بودن) در وضعیت مطلوبی قرار ندارد. جدول ۳ بیانگر وضعیت شاخص حکمروایی استراتژی توسعه شهری

(CDS) در شهر مرند است. برای آزمون این فرضیه از آزمون (تی تک نمونه‌ای) در نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. عدد معناداری (sig) به دست آمده (کمتر از ۰,۰۵) نشان‌دهنده تأیید فرضیه آماری است. گویه‌های مطرح شده در طیف لیکرت به صورت بسیار موافق (۵) و بسیار مخالف (۱) مطرح شده و ارزش ۳ به عنوان میانگین (متوسط) در نظر گرفته شده است. همان‌طور که در جدول ۳ دیده می‌شود در شاخص حکمروایی خوب شهری، شهر مرند در مجموع با میانگین ۱,۸۴ در وضعیت مطلوبی قرار ندارد، اما این نبود مطلوبیت بین متغیرهای حکمروایی به یک اندازه نیست. در این شاخص، متغیرهای قانون مداری و اثربخشی و کارایی به ترتیب با میانگین ۲,۲۲ و ۲,۱۹، بیشترین مطلوبیت را داشته است؛ در مقابل، متغیرهای پاسخگو بودن (۱,۲۶)، مشارکت (۱,۶۰)، شفافیت (۱,۴۸)، مسئولیت‌پذیری (۱,۶۰) و عدالت (۱,۷) پایین‌ترین مطلوبیت را به خود اختصاص داده است. ساختار متمرکز نظام برنامه‌ریزی ایران (به صورت از بالا به پایین) و بخشی بودن آن، به همراه نداشتن یکپارچگی مدیریت شهری مرند از جمله دلایل مطلوب نبودن شاخص حکمروایی خوب شهری در این شهر است. وجود کاربری‌های ناسازگار و توسعه محلات حاشیه‌نشین در محدوده‌های پیرامون روستایی و حوزه بلافصل شهر یکی از آثار بی‌توجه به عدالت فضایی در ساختار شهری مرند است که تأثیرات بسیار مخربی نیز بر دیگر شاخص‌های استراتژی توسعه شهری به ویژه قابلیت زندگی داشتن، خواهد گذاشت. در شاخص بانکی بودن، شهر مرند نسبت به سه شاخص دیگر (حکمروایی خوب شهری، قابلیت زندگی و رقابت‌پذیری) با میانگین ۲,۴۳ از وضعیت به مراتب مطلوب‌تری برخوردار است. هرچند که میزان رضایت شهروندان در متغیرهای این شاخص نیز پایین‌تر از حد متوسط است. متغیر میزان رضایت شهروندان از آگاهی یافتن از تسهیلات بانک‌ها با میانگین (۳,۳۸)، بیش‌ترین مطلوبیت را دارد؛ از متغیرهای کفایت تعداد خودپردازها (۲,۸۹)، رضایت از خدمات بانک‌ها (۲,۳۲) و اطلاع از بانکداری الکترونیک (۲,۲۷) رضایت نسبی وجود دارد و بیش‌ترین نارضایتی مربوط به اطمینان به بانک‌ها (۱,۸۹)، کفایت تعداد شعب بانک‌ها (۱,۹۸) و تخصص کارکنان بانک‌ها (۱,۹۹) است. شهر مرند به عنوان مرکز شهرستان و یکی از شاهراه ارتباطی استان و غرب کشور یکی از مهم‌ترین شهرهای غرب کشور است که می‌تواند به عنوان مرکز مبادلات مالی داخلی و خارجی مطرح باشد. اما وضعیت این شاخص بیانگر فراهم نبودن زیرساخت‌های لازم برای توسعه شهر به لحاظ شاخص بانکی بودن است.

جدول ۳. نتایج ارزیابی ابعاد حکمروایی خوب شهری در شهر مرند

نام شاخص	نمابر	میانگین	انحراف معیار	انحراف میانگین	آماره T	عدد معناداری	حد پایین	حد بالا	وضعیت متغیر
مشارکت (Wg1)	۱,۴۵	۰,۴۹۸	-۱,۵۵۴	-۶۱,۰۷۸	۰,۰۰۰	-۱,۶۰	-۱,۵۰	نامناسب	
پاسخگو بودن (Wg2)	۱,۲۶	۰,۴۴۱	-۱,۷۳۶	-۷۷,۱۴	۰,۰۰۰	-۱,۷۸	-۱,۶۹	نامناسب	
قانون‌مدار (Wg3)	۲,۲۲	۰,۸۱۲	-۷۸۱	-۱۸,۸۲۶	۰,۰۰۰	-۰,۸۶	-۰,۷۰	نامناسب	
مسئولیت‌پذیری (Wg4)	۱,۶۰	۰,۵۳۱	۱,۳۹۹	-۵۱,۵۳۸	۰,۰۰۰	-۱,۴۵	-۱,۳۵	نامناسب	
شفافیت (Wg5)	۱,۴۸	۰,۵۲۶	-۱,۵۲۲	-۵۶,۶۶۹	۰,۰۰۰	-۱,۵۸	-۱,۴۷	نامناسب	
عدالت (Wg6)	۱,۷۷	۰,۶۴۲	۱,۲۲۷	-۳۷,۴۳۳	۰,۰۰۰	-۱,۲۹	-۱,۱۶	نامناسب	
اثربخشی و کارایی (Wg7)	۲,۱۹	۰,۸۰۳	-۰,۸۱۲	-۱۹,۷۸۴	۰,۰۰۰	-۰,۸۹	-۰,۷۳	نامناسب	
کل	۱,۸۴							نامناسب	

منبع: (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

جدول ۴. نتایج ارزیابی ابعاد بانکی بودن در شهر مرند

نام شاخص	نماگر	میانگین	انحراف معیار	انحراف میانگین	آماره T	عدد معناداری	حد پایین	حد بالا	وضعیت متغیر
شاخص بانکی بودن	کفایت تعداد شعب بانکها B1	۱,۹۹	۰,۹۲۲	-۱,۰۱۸	-۲۱,۶۰۹	۰,۰۰۰	-۱,۱۱	-۰,۹۳	نامناسب
	کفایت تعداد خودپردازها B2	۲,۹۸	۰,۸۶۳	-۰,۱۱۲	-۲,۵۴۷	۰,۰۰۰	-۰,۲۰	-۰,۰۳	نامناسب
	رضایت از خدمات بانکها B3	۲,۳۲	۰,۴۶۸	-۰,۶۷۹	-۲۸,۴۱۶	۰,۰۰۰	-۰,۷۳	-۰,۶۳	نامناسب
	آگاهی از تسهیلات بانکها B4	۳,۳۸	۰,۵۹۳	۰,۳۷۹	۱۲,۵۰۵	۰,۰۰۰	۰,۳۲	۰,۴۴	مناسب
	اطلاع از بانکداری الکترونیک B5	۲,۲۷	۰,۸۵۳	-۰,۷۲۸	-۱۶,۷۱۹	۰,۰۰۰	-۰,۸۱	-۰,۶۴	نامناسب
	تخصص کارکنان بانکها B6	۱,۹۹	۰,۸۹۱	-۱,۰۱۳	-۲۲,۲۶۳	۰,۰۰۰	-۱,۱۰	-۰,۹۲	نامناسب
	اطمینان به بانکها B7	۱,۸۹	۰,۸۶۳	-۱,۱۱۲	-۲۵,۲۳۸	۰,۰۰۰	-۱,۲۰	-۱,۰۳	نامناسب
کل	۲,۴۳								نامناسب

منبع: (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

شاخص قابلیت زندگی داشتن به عنوان یکی از مهم‌ترین شاخص‌های استراتژی توسعه شهری، در شهر مرند با میانگین (۱,۸۶) چون شاخص حکمروایی خوب شهری، از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست. در این شاخص تنها یک متغیر، یعنی فراهم بودن زمینه‌های اشتغال با میانگین ۲,۴۳، وضعیت به نسبت بهتری دارد و سایر متغیرها از جمله کالبد و مبلمان مناسب شهر (میانگین ۱,۵۲)، امکانات آموزشی و تفریحی (میانگین ۱,۵۳)، رضایت از سیستم حمل و نقل (میانگین ۱,۵۴)، ایمنی شهر (میانگین ۱,۶۳)، امکانات بهداشتی (میانگین ۱,۶۸) و درآمد کافی (میانگین ۱,۷۳) وضعیت بسیار نامطلوبی دارند. با توجه به اینکه شاخص قابلیت زندگی از سایر شاخص‌های استراتژی توسعه به ویژه حکمروایی خوب شهری تأثیر می‌پذیرد، برای بهبود وضعیت این شاخص باید به بهبود سایر شاخص‌ها نیز توجه کرد. شهر مرند با ۱۵,۷ درصد نرخ بیکاری، جایگاه سوم را در بین شهرهای استان دارد. همین طور میزان شاغلین بخش صنعت آن تنها ۲۵,۰۱ درصد است که در مقایسه با میانگین کشور که ۲۷,۴۲ درصد و کلان شهر تبریز که ۳۷,۳۵ درصد می‌باشد، به ترتیب ۲,۴۱ و ۱۲,۳۴ درصد پایین‌تر است. تعداد کتابخانه‌های شهر مرند (به عنوان یک نماگر فرهنگی اجتماعی) ۰,۱۹ کتابخانه به ازای هر ده هزار نفر جمعیت است که در مقایسه با میانگین کلان‌شهرهای کشور (۰,۵۶ کتابخانه) و همین‌طور کلان‌شهرهای تبریز و مشهد که ۱,۸۶ و ۱,۳۳ است، به ترتیب سه، ده و هفت برابر کمتر است (سالنامه آماری استان آذربایجان شرقی، ۱۳۹۰-۱۳۹۵). نمود این بی‌تعدالی فضایی در توزیع امکانات از جمله دلایل اصلی پایین بودن شاخص «قابلیت زندگی داشتن» مرند است. نتایج ارزیابی وضعیت نماگرهای شاخص رقابت‌پذیر بودن شهر مرند نشان می‌دهد که این شاخص با میانگین ۲,۱۷ در وضعیت مطلوبی قرار ندارد اما به نسبت دو شاخص حکمروایی خوب شهری و قابلیت زندگی، وضعیت مطلوب‌تری دارد در این شاخص دو متغیر ویژگی‌ها و موقعیت طبیعی شهر مرند (میانگین ۳,۸۳) و فراهم بودن زمینه‌های توسعه شهری (میانگین ۳,۱۹) وضعیت به نسبت مطلوبی به لحاظ رضایت شهروندان دارد. سایر متغیرها شامل پتانسیل‌های فرهنگی اجتماعی (میانگین ۱,۲۵)، سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی (میانگین ۱,۴۰)، تخصص مدیران شهری (میانگین ۱,۴۳) و وجود نیروهای انسانی متخصص (میانگین ۱,۶۵) از وضعیت رضایت مطلوبی برخوردار نیستند. شهر مرند با دارا بودن جاذبه‌های کم‌نظیر طبیعی، فرهنگی و تاریخی در عرصه گردشگری، برخورداری از منابع آب به نسبت مطلوب دارای توان‌های طبیعی و انسانی در خور توجهی است که بستر مناسبی برای رقابت‌پذیری شهری، پیش روی آن قرار

می‌دهد. توجه به مزیت‌های طبیعی و انسانی مرند و ایجاد فرصت‌های شغلی متناسب با این مزیت‌ها، ضمن ارتقاء نرخ اشتغال و مشارکت مردان و زنان، سبب افزایش فعالیت سازمان‌های برون مرزی، تعداد کارگاه‌های صنعتی، سرانه ارزش صادرات و سرانه محصولات ناخالص داخلی نیز خواهد شد که همه این عوامل در بهبود جایگاه رقابت‌پذیری مرند تأثیرگذار خواهد بود.

جدول ۵. نتایج ارزیابی شاخص قابلیت زندگی داشتن در شهر مرند

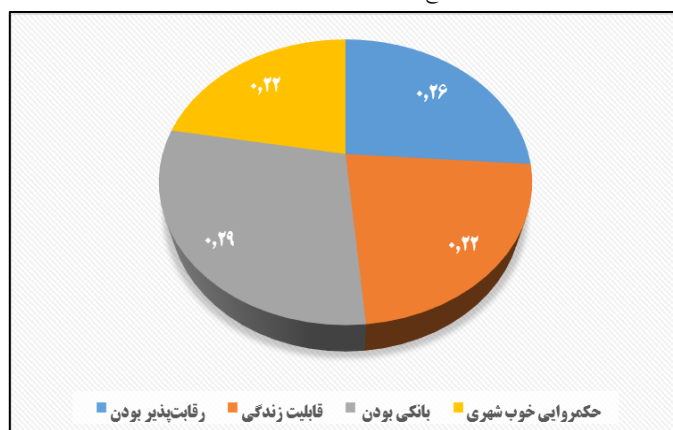
نام شاخص	نماگر	میانگین	انحراف معیار	انحراف میانگین	آماره T	عدد معناداری	حد پایین	حد بالا	وضعیت متغیر
قابلیت زندگی	L1	۱,۷۳	۰,۶۵۴	-۱,۲۶۹	-۳۷,۹۸۲	۰,۰۰۱	-۱,۳۳	-۱,۲۰	نامناسب
	L2	۲,۴۳	۰,۴۹۶	-۰,۵۶۷	-۲۲,۳۴۶	۰,۰۰۰	-۰,۶۲	-۰,۵۲	نامناسب
	L3	۱,۶۳	۰,۴۸۳	-۱,۳۷۱	-۵۵,۴۶۷	۰,۰۰۰	-۱,۴۲	-۱,۳۲	نامناسب
	L4	۱,۵۴	۰,۶۶۹	-۱,۴۵۷	-۴۲,۶۱۱	۰,۰۰۲	-۱,۵۲	-۱,۳۹	نامناسب
	L5	۱,۵۲	۰,۶۸۶	-۱,۴۸۳	-۴۲,۳۲۳	۰,۰۰۰	-۱,۵۵	-۱,۴۱	نامناسب
	L6	۱,۵۳	۰,۶۰۸	-۱,۴۶۷	-۴۷,۲۱۰	۰,۰۰۰	-۱,۵۳	-۱,۴۱	نامناسب
	L7	۱,۶۸	۰,۴۶۸	-۱,۳۲۱	-۵۵,۳۰۲	۰,۰۰۰	-۱,۳۷	-۱,۲۷	نامناسب
کل	۱,۸۶								نامناسب

منبع: (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

جدول ۶. نتایج ارزیابی شاخص رقابت‌پذیری در شهر مرند

نام شاخص	نماگر	میانگین	انحراف معیار	انحراف میانگین	آماره T	عدد معناداری	حد پایین	حد بالا	وضعیت متغیر
رقابت‌پذیری	C1	۳,۱۹	۰,۸۰۳	۰,۱۸۸	۴,۵۸۰	۰,۰۰۴	۰,۱۱	۰,۲۷	مناسب
	C2	۱,۴۰	۰,۴۹۱	-۱,۵۹۸	-۶۳,۶۹۵	۰,۰۰۰	-۱,۶۵	-۱,۵۵	نامناسب
	C3	۱,۲۵	۰,۴۳۱	-۱,۷۵۵	-۷۹,۶۸۷	۰,۰۰۰	-۱,۸۰	-۱,۷۱	نامناسب
	C4	۱,۴۳	۰,۴۹۶	-۱,۵۶۷	۲۴,۷۴۷	۰,۰۰۰	-۱,۶۲	-۱,۵۲	نامناسب
	C5	۳,۸۳	۰,۶۴۸	۰,۸۲۰	-۳۱,۹۵۳	۰,۰۰۰	۰,۷۵	۰,۸۸	نامناسب
	C6	۱,۶۵	۰,۸۲۷	-۱,۳۵۰		۰,۰۰۰	-۱,۴۳	-۱,۲۷	نامناسب
کل	۲,۱۷								نامناسب

منبع: (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

شکل ۴. نتایج نهایی ارزیابی وضعیت امکان‌سنجی طرح‌های راهبردی استراتژیک در توسعه شهری مرند

منبع: (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰)

مطابق نتایج ارزیابی در شکل شماره ۴ چهار شاخص استراتژی توسعه شهری مرند (رقابت‌پذیری بودن، قابلیت زندگی، بانکی بودن و حکمرانی خوب شهری) را در یک مقایسه تطبیقی نشان می‌دهد. همانگونه که در این شکل

دیده می‌شود، مجموع شاخص‌ها وضعیت مطلوبی نشان نمی‌دهد، اما به طور نسبی بانکی بودن با میانگین ۲,۴۳ در وضعیت به نسبت مطلوب‌تری قرار دارد. حکمروایی خوب شهری با میانگین ۱,۸۴ در وضعیت بسیار نامطلوبی قرار گرفته است. دو شاخص رقابت‌پذیر بودن و قابلیت زندگی داشتن میانگین‌های ۲,۱۷ و ۱,۸۶ به ترتیب در رتبه‌های دوم و سوم به لحاظ رضایت شهروندان قرار دارند.

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

امروزه در ساخت شهرها و تعیین شهرهای میانه اندام و تعیین جغرافیایی آنها برای رسیدن به تعادل شهر و ناحیه و روابط هماهنگی شهر و روستا و توازن فضایی تعادل انسان و محیط و برای مانع از ایجاد و رویش قارچ گونه شهری با اندام بلند جغرافیایی در نواحی کشور، آنجا که روستاها پراکنده و نافروده هستند و روابط ارگانیکی بین شهر و روستا وجود نداشته باشد به فرو پاشی این تعادل‌ها می‌انجامد از این رو باید برنامه‌ریزی به پیروی از ویژگی‌های فیزیکی، اقتصادی و انسانی ناحیه روی تمام شهرهای ناحیه میانه‌اندام گرفته تا روستاها توزیع و پخش شود تا ارتباط هماهنگ و متعادل ناحیه با تمام مراکز شهری حفظ شود در هر شرایط جغرافیایی و در ارتباط با منابع موجود و ساختار نظام شهری پرهیز از ایجاد متروپل را به عنوان یک مسئله اساسی و بنیادی مورد توجه قرار داد. از این رو باید به سراغ توزیع متعادل کانون شهری و نظام متوازن سلسه مراتب شهری رفت و همچنین قبل از توسعه شهری میانه اندام باید موانع و محدودیت‌های حل نشده شهری را چاره کرد تا شهر بعد توسعه به مشکل بر نخورد و همچنین باید از امکانات موجود در محدوده جغرافیایی مناسب طرح‌های معقولی از فضاهای سکونت بدست آورد. در این تحقیق عملکرد شهر مرند به عنوان شهر میانه اندام در ساختار اجتماعی، اقتصادی و فضایی شهرستان مرند با استفاده از روش پیمایش بررسی شد. شواهد حکایت از افزایش نابرابری فضایی شهرستان مرند با گذشت زمان دارد. بر اساس تحلیل‌های انجام شده این شهر توازن بالای جمعیتی را به ویژه در سطح استان به خود اختصاص داده است و با گذشت زمان به سوی تمرکز گرایی حرکت می‌کند که ناشی از تمرکز امکانات در مرکز شهری است. در مقیاس کلان بررسی ضریب کشش‌پذیری، مهاجرت‌ها و نرخ رشد شهر مرند، نشان از مهاجر فرست بودن این شهر را می‌دهد در حالی که شهر مرند توان جذب جمعیت را دارد اگر پدیده‌ی مهاجر فرستی، متوقف شود و از طرفی امنیت و اشتغال در شهر فراهم شود در حالی که با ایجاد رفاه اجتماعی و رسیدگی به مبلمان شهری و فضای سبز مناسب با امکانات و خلق امکانات شهری و آموزش رایگان و همچنین خدمات‌های شهری می‌توان شهر مرند را به سوی پیشرفت در تمام زمینه‌ها رهنمون کرد. هرچند نظام برنامه‌ریزی فضایی در ایران در حال گذار به رویکردها و روش‌های نوین تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری است، اما نظام برنامه‌ریزی متمرکز با نرخ مشارکت پایین، همچنان ویژگی بارز طرح‌های برنامه‌ریزی توسعه شهری است و این ویژگی در کلان شهرهای کشور نیز به چشم می‌خورد. ارزیابی استراتژی توسعه شهری در شهر مرند نشان می‌دهد شاخص‌های حکمروایی خوب، رقابتی بودن، بانکی بودن و قابلیت زندگی داشتن وضعیت مطلوبی در این شهر ندارد. تقویت مشارکت از طریق استراتژی توسعه شهری در مرند، نیازمند تقویت زیرساخت‌ها، تحولات مدیریتی و به ویژه یکپارچگی نهاد مدیریت شهری است. این نتیجه با

نتایج پژوهش‌های حسین‌زاده‌دلیر و همکاران (۱۳۸۹)، حاتمی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۰)، تلپار و عربی (۱۳۹۳) و عباسی (۱۴۰۰) در زمینه پایین بودن مطلوبیت شاخص‌های استراتژی توسعه شهری و فراهم نبودن زیرساخت‌های آن در شهرهای ایران همسر است. نتایج این مقاله همچنین نشان می‌دهد میان شاخص‌های استراتژی توسعه شهری مرند وابستگی متقابلی وجود دارد. بدین معنا که فراهم کردن زیرساخت‌های بانکی بودن، سبب بهبود جایگاه رقابتی شهرها خواهد شد و این خود قابلیت زندگی در شهر را افزایش داده که در نهایت در حکمروایی خوب شهری و مشارکت حداکثری شهروندان در طرح‌ها و پروژه‌های شهری نمایان می‌شود. بدینسان، تقویت شاخص‌های حکمروایی خوب شهری و قابلیت زندگی داشتن، بایستی در اولویت برنامه‌های اقدام در مقیاس ملی، منطقه‌ای و محلی قرار گیرد. ضروری است در تمامی مراحل تدوین، تهیه و اجرای طرح‌ها، ضمن شفاف سازی برای شهروندان و اطلاع رسانی در مورد مزیت طرح‌ها، با تشکیل جلسات منسجم، مشارکت شهروندی به حداکثر ممکن برسد. از طرفی یکپارچگی نهاد مدیریت از مهم‌ترین اقدامات برای تدوین و اجرای هرگونه طرح شهری از جمله استراتژی توسعه شهری مرند است؛ چراکه ضمن جلوگیری از موازی دیگر رهیافت‌های استراتژی توسعه شهر مرند کاری در انجام طرح‌های توسعه شهری، سبب افزایش میزان موفقیت این طرح‌ها نیز خواهد شد. همچنین با فراهم نمودن زیرساخت‌های توسعه اقتصادی به ویژه توسعه فرهنگی اجتماعی با مشارکت همه جانبه شهروندان، به کارگیری متخصصین بومی در پست‌های مدیریت شهری و هماهنگ سازی مبلمان شهری با ویژگی‌های فرهنگی و طبیعی، از رقابت‌پذیر شدن مرند تحت تأثیر عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی فرهنگی، زیست محیطی و امنیتی است که چگونگی موفقیت در هر یک از این ابعاد، نیازمند پژوهش‌های عمیق در زمینه شناسایی ظرفیت‌ها، موانع و محدودیت‌های آنها است.

منابع

ارغان، عباس؛ بهروزی، حمزه (۱۳۹۸). بررسی حکمروایی شایسته شهری جهت برنامه‌ریزی راهبردی مناسب با استفاده از مدل SWOT نمونه موردی: شهر قائم شهر، مجله مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری، تابستان ۱۳۹۸، سال ۲، شماره ۶، صص ۲۶-۱۳. اشرفی، یوسف و ملک زاده، علی (۱۳۸۹). چشم اندازسازی مشارکتی در فرایند راهبرد توسعه شهری (CDS)، نمونه مورد مطالعه: شهر مراغه. مدیریت شهری، دوره ۸، شماره ۲۵، صفحه ۱۶۹ تا صفحه ۱۸۶.

تاجیک، زهره؛ سرور، رحیم؛ پورموسوی، سیدموسی (۱۳۹۸). بازآفرینی اقتصادی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری با رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی (مطالعه موردی: منطقه ۱۰ شهر تهران)، مجله مطالعات شهر ایرانی اسلامی، پاییز ۱۳۹۸، شماره ۳۷، صص ۶۵-۵۳

بیگدلی، عطیه السادات و آقاعلی، محمد (۱۳۹۸). موانع اجرای برنامه استراتژیک از دیدگاه مدیران بیمارستان‌های استان قم در سال ۱۳۹۸. مجله دانشگاه علوم پزشکی قم، ۱۴(۱)، صص ۱۱-۲۰.

تلپار، مریم و عربی، یاسر، ۱۳۹۳، استراتژی توسعه شهری (CDS) رویکردی راهبردی در فرایند مدیریت شهری، ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مولفه‌های شهر اسلامی، مشهد

حاتمی‌نژاد، حسین و امین فرجی ملایی، (۱۳۹۰) امکان‌سنجی اجرای طرح‌های استراتژی توسعه شهری (CDS) در ایران، مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال دوم، شماره هشتم، ۷۶-۵۵.

حسین زاده دلیر، کریم؛ صدرموسوی، میرستار؛ حیدری چیانه، رحیم و رضاطبع، سیده خدیجه (۱۳۸۹). درآمدی بر رویکرد جدید استراتژی توسعه شهری (CDS) در فرایند برنامه‌ریزی شهری با تاکید بر چالش‌های فراروی طرح‌های جامع در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی فضای جغرافیایی، سال یازدهم: ۲۱۰-۱۷۳.

حیدری چیانه، رحیم، رضاطبع ازگمی، سده خدیجه. (۱۳۸۹). نقش استراتژی توسعه شهری (CDS) در سیاست‌های تأمین مسکن گروه‌های کم‌درآمد شهری، مطالعه موردی: شهر رشت. پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۷۳(۳)، ۵۹-۸۲.

خادمی، حسین، رکن الدین افتخاری، هاتفی مجومرد. (۱۳۹۷). تدوین برنامه پنج‌ساله توسعه روستایی با رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی و مشارکتی: مطالعه موردی روستای صدرآباد دهستان رستاق استان یزد. روستا و کاردار توسعه، ۱۸(۲)، ۸۹-۱۱۰.

دانیالی، سحر؛ شریف‌زادگان، محمدحسین (۱۳۹۸). برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری مبتنی بر رویکرد سناریونویسی نمونه (مطالعه موردی: شهر قزوین)، مجله مهندسی جغرافیایی سرزمین، پاییز و زمستان ۱۳۹۸، شماره ۶، صص ۴۷-۳۱.

رضایی، خاوریان گرمسیر، امیررضا، چراغی، رامین. (۱۳۹۷). برنامه‌ریزی راهبردی فضایی شهرهای کوچک‌اندام با استفاده از مدل (Meta-SWOT) مطالعه موردی: شهر تفت در استان یزد. پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۳(۴)، ۴۸۶-۴۷۷.

سرور، رحیم؛ سبحانی، نوبخت، محمدی، حمیدی و اکبری (۱۳۹۷). تحلیل راهبردی و مدیریت نوسازی بافت‌های فرسوده (مورد: شاهین‌دژ). مجله آمایش جغرافیایی فضا، ۷(۲۶)، ۸۳-۱۰۰.

سیاحی، زهرا، رهنما، محمد رحیم، شکوهی، محمد اجزاء. (۱۳۹۶). رویکرد استراتژی توسعه شهری (CDS) در احیای بافت فرسوده نمونه موردی: بخش مرکزی شهر اهواز. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۷(۴)، ۲۹۷-۳۱۰.

سید علی پور، سیدخلیل، سلیمی، سروه. (۱۳۹۷). کاربست مدل استراتژی توسعه شهری مبتنی بر توسعه پایدار (مورد مطالعه: شهر میوان). مطالعات مدیریت شهری، ۱۰(۳۵)، ۱-۲۲.

طحانی، اسدالله؛ دهمرده‌پهلوان، مهدی؛ رضایی‌رحیمی، محمد؛ طحانی، حجت‌الله (۱۳۹۸). برنامه‌ریزی توسعه راهبردی بافت فرسوده شهری با تاکید بر مشارکت مردمی (نمونه موردی: بافت فرسوده شهرضا)، مجله مرمت و معماری ایران (مرمت آثار و بافت‌های تاریخی، فرهنگی)، بهار ۱۳۹۸، سال ۹، شماره ۱۷، صص ۶۲-۵۳.

عباسی، زهرا. (۱۴۰۰). برنامه‌ریزی راهبردی شهر، بر مبنای تاثیر اماکن مقدس بر معیشت مردم بومی با استفاده از، QSPM و SWOT فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای).

غضنفرپور، حسین، قاسمی، مسلم، رحیمی، محمد. (۱۳۹۸). برنامه‌ریزی راهبردی سفرهای درون شهری ایمن و روان با تاکید بر اهداف سفر مطالعه موردی: محدوده مرکزی شهر کرمان. برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، ۸(۳)، ۱۰۷-۱۳۰.

مهدنژاد، حافظ، حسینی، سید احمد، پرهیز، فریاد. (۱۳۹۸). تدوین راهبردهای توسعه گردشگری با رویکرد امنیت ملی. پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی، ۱۲(۴۷)، ۱۰۱-۱۲۴.

هاشمی، سید محمود، یآوری، احمد رضا، جعفری. (۱۳۹۷). برنامه‌ریزی استراتژیک از طریق پایش مکانی-زمانی آثار شهرنشینی بر اکوتون‌های کوهپایه‌ای در محدوده جغرافیایی البرز مرکزی. پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۲(۲)، ۱۷۷-۱۹۳.

یغفوری، اسکندری ثانی، ارشد، حامد. (۱۳۹۷). تحلیل جایگاه حکمروایی شایسته شهری و برنامه‌ریزی راهبردی آن (مطالعه موردی: شهر بیرجند). پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۴(۳)، ۴۱۱-۴۲۹.

George, B., Walker, R. M., & Monster, J. (2019). Does strategic planning improve organizational performance? A meta- analysis. *Public Administration Review*, 79(6), 810-819.

Habitat, U. N. (2013). *State of the world's cities 2012/2013: Prosperity of cities*. Routledge.

Lei, M., Gao, Y., & Jiang, X. (2015). Current status and strategic planning of sinkhole collapses in China. In *Engineering Geology for Society and Territory-Volume 5* (pp. 529-533). Springer, Cham.

- Malekpour, S., Walker, W. E., de Haan, F. J., Frantzeskaki, N., & Marchau, V. A. (2020). Bridging decision making under deep uncertainty (DMDU) and transition management (TM) to improve strategic planning for sustainable development. *Environmental Science & Policy*, 107, 158-167.
- Kornelius, H., Bernarto, I., Widjaja, A. W., & Purwanto, A. (2020). Competitive Strategic Maneuverability: The Missing Link Between Strategic Planning and Firm's Performance.
- Porter, N. (2020). Strategic planning and place branding in a World Heritage cultural landscape: a case study of the English Lake District, UK. *European Planning Studies*, 28(7), 1291-1314.
- Rasoolimanesh, S. M., Badarulzaman, N., & Jaafar, M. (2012). City development strategies (CDS) and sustainable urbanization in developing world. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 36, 623-631.
- World Bank. (2007). *World development report 2008: Agriculture for development*. The World Bank.